

הגיע הזמן להתנתק מהרבניים שפира ואליהו

יקיר אングלברד

המשורר אליעזר כהן חושב שתכנית ההתנתקות היא גזירה רעה אבל היא יכולה להיות גם הזדמנות לארגן מחדש את סדרי העדיפויות של הציונות הדתית, לנתק אותה מ'דעת תורה' וمبرניים חרדים, ולבנות עולם דתי אוטונומי. ריאיון ערב התנתקות

מחדרה ופחד, אבל יש בכוח השירה להדיח בחלל, לזעוק ולהתריס ובעיקר לקורע את המסווה של הסתר פנימי ברמה האומונית".

איך הגיעו ל��ע הזה?

אנחנו מצוים בשיאו של תהליך שעובר על החברה הישראלית החל מ"השואה" של הישראלים במלחמת יום הכיפורים. מוט אשכנזי, עימו התייחס שותף בייסוד תנועת "צדקה", סיפר לי כי בזמנו, באוחל המחהה שלו, קמו בו זמניות "גוש אמונים" ו"שלום עכשווי". במבט לאחרור אני רואה בהן שתי תנועות משיחיות קווציות מוגדות, שלא מעט שנים והובילו את הממשלה בישראל. שתי התנועות לא הבינו בזמננו עד הסוף את הקרע שנפער בקריסטוס כור ההיינוך ובברית האתוס הישראלי במלחמה. עד היום, לדעתו, לא נעשה ניסיון מודע ורציני להתמודד עם השבר הזה, שהוועק במלחמה לבנון וудין מועמק. ישנה התמודדות קוסטיטית, לא אמיתית.

מה אופיו של השבר עליו אתה מדבר? ביום, החברה הישראלית היא חברה מלאת שסעים, שנקרהה כתוצאה משכירת האתוס הציוני ומריבוי נרטיבים לאור הפוטט מודרנים שחדר לתוכה במלאו עצמותו. ההתנתקות מחדדת לי את גיסתה, שלא לומר מותה, של הסולידריות הישראלית, וזהו גיססה המגיעה ממספר כיוונים - כלכליים ואתניים, ואני מדבר בתחום העם היהודי, שלא לדבר על החברה הישראלית הבנوية גם מעובדים זרים, מערבים אזרחי ישראל, מבדואים ומגוריים אחרים. באופן אישי הדבר הכאב לי ביותר הם הפערים החברתיים והכלכליים. העומס שיש על הכתפיים הוצרות של הישראלים,

עם הכאב של
אנשי גוש
קייף נובעת
אול'

מהביוגרפיה האישית שלו. הוא נולד בשנת 1972 בפתח תקווה, גדל באקלנה שבשומрон, והתהנך בישיבות בני עקיבא, כפר הר'ה והוא עזיוון. מאז שסייעם את שרתו הצבאי בשירות פירסם שלשה ספרי שיריה ("מחוז מושם", "געגועים", "געגועות-ראשות" ו"שמע אדון"). הוא מעורכי "משיב הרוח", כתב עת לשירה היהודית הישראלית, חבר קיבוץ כפר עציון מזוה שנים, עובד סוציאלי במקצועו, נשוי ואב לארבעה.

במהறח שבדינה. בשנה שעבורה

פרסמת את קובץ השירים "שמע אדון" שעסוק במאורעות האיתריפאדה. היום אין דרך לחזור מעיסוק בהתנתקות. אתה מאמין ביכולתה של

שירה לשנות את המציאות? "אני לא יודע עד כמה שיר מסוגל להשפיע על חברה, אבל אם השיר יהיה בכיסו של כל חיל וועל מקרר בכל בית בתמיישות, אז וחיללים יקרועו קריית אבלות במדים, אז עשייתי משחו בrama של הניסיון להחיות את האמפתיה. ישנו בית בשיר שבו מבוטא האבל: "תכנס, תשב עימנו בישיבת האබלים, תטעם הצללים העגולים כמו הילדים שוגעכשו מתגלגים על השטיח כמו גורל". קריית השיר מבטא את אותו מעגל של אבלות. גם האמפתיה העמוקה ביותר לא תשיכח את הקרע, אבל עדיין אני מצליח לראות את ההזדמנות האלטרנטטיבית. אותה שירה נובעת

הזמן לבכי

בלחישה איתה שואל: איזהם? ככלו יש בזה קווים נצورو
שבלב ניכיל געגועים

אתה עוצר בשף הדמעות. יוצאים לנשך על המרפתק
כאנו חכני לי פנה קטנה לבכבר את קרוון הכלא גמור
עלשו מעין החאנגה שבחר עלה אחרון נושא

הכל מל אסמלים אפקה אומר
נובל על צנאי ברכי וממר
תיל הצעמן, בטוב, עלשו מפרק סוף לבכורות.

(mphad lab yomim, shvat hashoshas ha-cper uzi'in)
פורסם לראשונה ב"משיב הרוח" בಗליון על ההתנתקות)

אליעזר כהן קרא לשיר "הזמן לבכי" כסוג של פרודוקס. הביטוי מושאל מקטע שפרנס ארנון לפיד, בוגר קיבוץ של השומר הצער, בתוך קובץ שיצא לאחר הקרבנות של מלחמת יום היפורים. הקובץ כולן מתמודד עם השבר ושבירת האתוס הציוני בתנועה הקיבוצית. "הראשינה של לפיד היא ציניות וקשה, אבל בנקל אפשר למשש את הכאב והשבר של אותו הדור", טוען כהן, "חנן פורת שנפצע קשה בקרבות, רואה את אותה רשימה והיא צורבת לו הרבה יותר מפציעתו. ומשם מה צריך להחיתות את אותו אתוס ציוני, צמה הגרעין ליצור גוש אמונים. אני, לעומת זאת, כותב מתוך הכאב האיש של, מהבית שיל בגוש ציון. השיר כולל מבוסס על פניה לאו חיל, אני מבקש אמפתיה, חיזוק". ההזדמנות העמוקה של המשורר אליעזר כהן

נוצר הציבור שלנו נתק בין דור הורים לילדיים, כאשר בשנים האחרונות השתלו פיעלים אמוניים קיצוניים על הרמה התודעתית הדתית

אם נבחן את החברה החרד"לית אל מול המודרן-אורתודוקס, הרי שבמונד האישה, ביחס ללימודיו חול ואפיו בבחירה בני זוג, כבר קיימת הפרדת קהילות. אנו מזביזים המונ אנרגיה על חיבור שבר לא קיים, ומהטוטוש רק אנחנו מפסידים. لكن, קודם כל, הגע הזמן להתנק מהרב שפירא ומהרב מרדכי אליהו, להתנק בגלי ולהצהיר שהם לא הרבניים שלנו ולא היו מעולם. הם לא גדו בציונות הדתית, וכלל לא ברור מדוע הם נחשים ככאלה. פסיקותיהם הציוריות גורמות כבר שנים לתהlik הזירה והתനכות של חלק מהדור האמוני הצעיר כלפי הרוב הציוני במדינה, ואלו דברים שמתופצחים לנו עכשו בפרוץ, בדפוסי המאבק בהתנקות. 'דעת התורה', מונה חרדי מובהק שאומץ על ידי החרד"ל בהובלת הרבניים שפירא ואליהו, איננה מאפשרת דיון רציני באחד מהמושאים הבוערים של החברה שלנו. יש להפסיק לקבל את המשוג' 'עתה התורה' ולהפסיק את ההתחבות תחת הסינר של הרבניים והדפוסים החרדים שלהם.

זו ממש הכרזת מלחמה.

כן. היתרון של הצד השמרן זה שהוא בך שהוא הרבה יותר אחרים, מאימים, ומשתמש בחרומות ובחשימות, כדי להציג את החרומות שפג הרוב אבינו כשהוא בעל אומץ מול פסיקת הרוב שפירא בנוגע לסרוב פקוודה; אלו הם אמצעים שהחברה פותחה דתית בכלל וכהילת "נאמני תורה ובעודה" בפרט לא ישמשו בהם, אבל בעניין הגיעה השעה להורייד את הcpfota, באופן מטאפורי, ולהציג את הציונות הדתית.

אנחנו לא שומעים קולות של בניינים שמחדרים עם העמדות שאתה מציג כאן. אולי אתה לא מייצג כאן עמדה של רבים?

לא הייתי משמעי קולות מלחמה כאלה לו לא אשר נזוכה. הוא הבין שבלה השעה. האורתודוכסיה המודרנית בארץ נמצאת כבר מספר שנים בשלבי הגדעה עצמית ותופעות של תסיסה דתית אוטונומית, יחד עם ריאקציה מהשתלטות החרד"ל, עוד תוכיה לנו כי ריבים אשר איתנו מאשר אותם. בעניין הרבניים, הם בחרו להציגו ולא לעשות

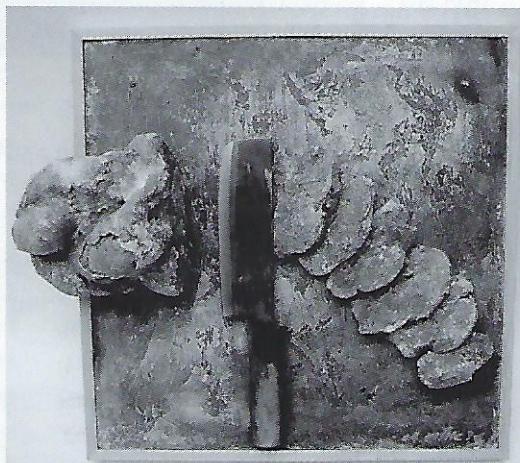
אני נשאוב לשדר המשבר והוא של 1973, ונראה לי שהשער בקייז הזה עלול להיות "יום היפרויים" של הציונות הדתית. נוצר הציבור שלנו נתק בין דור הורים לילדיים, כאשר בשנים האחרונות השתלו פיעלים אמוניים קיצוניים על הרמה התודעתית הדתית, ועשוי גם שינוי עמוק במוסדות החינוך באזורי המרכז, והפכו אותם למוסדות ברוח "נועם". אני מסתכל על דור הורים שלי ואפיו על חתך בחברה הדתית שגדל בבני עקיבא, שהיה להם נורמה דתית אחרת, והם לא

באיינטנסיביות הקיומית הגדולה מכינון המדינה ועד עכשיו, הוא עומס בלבד מנשוא. הרצון הטבעי הוא לשמות את העול, את האחריות במובנים של גורל, "יעוד וסולידריות אונסית פשוטה. כך, הרבה יותר קל לאורה להיות עם נתניהו במאבק נגד ויקי נגפו, כשהוא מזכיר אותה כתולית. הארץ הישראלית "קונה" זאת בנסיבות, כמו שהיא קונה את מכירת החיסול המדינית, ובכוננה אני אומר "קונה", כי הכל הפך לממכר. ולקנין. הכל ייתן בסלוגנים ובשפה שיווקית.

איני מאמין, מדובר בשחיקה פוטו מודרנית מתמדת, העם רוצה לחיות חיים "נורמליים", אבל צריךLOCOR שאנחנו לא עם נורמלי.

מה אם אין מה צריך להיעשות על ידי הארץ הישראלית הפשט במלך ההתנקות כדי לנסות ולאחות את השברים?

זהו ההזדמנות להחזיר את האמפתיה של הארץ הישראלית. מחרידה אותה המחשבה שפיאלו למתחים, אשר נעקחו ברוח האתוס הישראלי האבוד, אין מנוחה. אני רואה בחיזיון את ההצלחות השניות האלה, של המתים שקבעו יפונו מגוש קיטף, אופציה להשבת האמפתיה של תנויות השמאלי שמדוברות על הרצון לחבר את העקרורים, ויעשו זאת בכך שבאותן הלוויות יהיו עשרות אלפיים של אנשים שבתפישת העולם שלהם הם "تل אביבים", במנוחים של גול ויעוד. גם לציבור הדתי יש תפקיד מרכזי בהתשנות. הכוח והלהט שיש באנשי גוש אמונים צרייכים להיות מוגנים לאפיק של איחוי הקראים, וזה אם תהייה הענות גם משמאל, תוכל להיווצר כאן התמודדות עמוק.

גד אולמן, "חולות ונתנחות" תערוכת תקופת האבן, 2003

מרוצים ממה שקורה בדור הצעיר. מכיוון להורים את האליטה של בני היישוב, וההורם גלו את הנתק רק בסוף הישיבה התיכונית, כשהוא כבר היה מוחלט. אתה מזכיר כאן תמונה עצומה מאוד. לא, כי היום כבר יש מודעות לכך שמדובר במלוכה. המודעות למאבק בין החרד"ל לבין הציונות הדתית קיימת כבר הרבה זמן. הרבה ספר שהוא עבר מרמת הגולן לפתח תקווה כי הוא הבין שבאזור המרכז יש דתים עצומה, יותר מכל מרחב יש"ע והגולן, אשר נזוכה. הוא הבין שבשנים שלא הינו שם, בטהlik מודיע של המשתלטים ולא של הנשליטים, מסאת הדתים באזורי המרכז איבדה את הכיוון, וצריך לחזור לשם ולהשתלט בהזורה. אני רואה בהתנקות ובאיורים סביבה, עם כל הקושי, שעת כשר להתנקות פנימית ולהפרדת הקהילות בתוך החברה הדתית. בפועל, הדבר הזה כבר קורה.

עצמות במקום תלות

עם כל הכאב לשדר שעובר על כלל החברה הישראלית, נראה שההתנקות היא בעיקר משבר של הציונות הדתית. בניינים שבוראים לטירוב פקוודה, מציעים שלא להנוג את יום העצמאות, ויש אף המאימים באלים. איך הגענו לנצח הזה?

אנו צריכים להזור אל הציונות הדתית הישנה, ולהבין שאנו עושים את הדברים לכתילה ולא בדיעבד

עד היום, ובמקרה הטוב בລמידת תקדים ממש"תים. צריך להבין שבתחומים רבים לפניינו ממציאות אחרת, שכדי להתמודד איתה בכבוד יש לגייס גם חשיבה מטה הילכתי, ואצת ההנאה הרבנית החרדליות לא עשו. הגישה הזאת חוסמת אותנו בהמון תחומים, החל מתחום הגירוש, דרך תחום נישואין וגיורוין ועד להתמודדות מול הומוסקסואליות. חוסר האומץ ההלכתי והקביעות המוחשבתית פוגעים לנו, וחיבוקם שיח הלווי.

אם כן, צריכה לקום גם מנהיגות דתית חדשה, אלטרנטטיבית.

אני מרגיש שצד העיפות של החברה הישראלית, יש צמא למנהיגות, לחזון ולמצע תרבותי קצת אחר. רואים זאת בתרבויות הגבואה ובדור הצעיר של הסטודנטים. אני רואה דור מצוין שיש מה לבשר לו, אבל חסירה מודעות וחושית עמוק. צריך להקים מועצת גוזלי הדור של אנשי רוח, פילוסופים, סופרים ורבנים – מועצת סנהדרין שמורכבת גם מאנשי "עמק" ומהשכבות החלשות ואיתה אפשר בהחלה להניף משחו אחר, בכל התחומים שציינתי כאן ובחומיים אחרים. מה על הדתל"ים? האם הם ימצאו מקום בציור הדתי החדש?

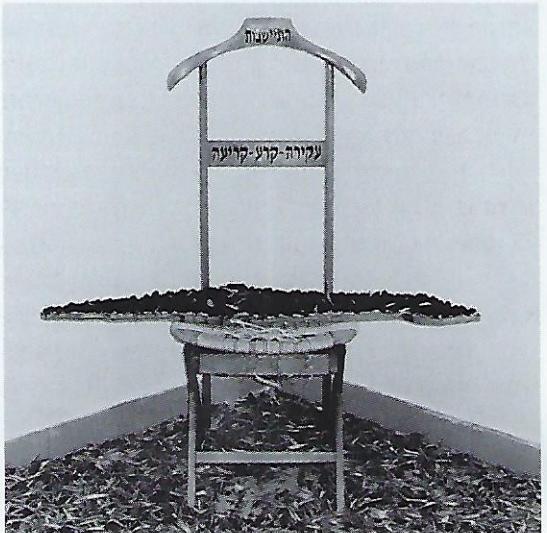
נראה לי שהגרען של הדתיות המודרנית יהיה חייב לקשר את עצמו לדתל"ם, שהם אולי השגירים החשובים ביותר של הדור האחרון. רואים זאת אפיו בשם – דתל"ש, זה ש שאנו מנתק אותו מהمكان שמננו באו. הם לא נהיו לחילוניים ממש, או "עברו את הגדר". הדתל"ש מחובר לתרבויות הדתית בהוויה של השפה, ברצף האסוציאטיבי, ולעתים גם בבחירה בני הזוג. לאוטם צערירים שעוזבו את החברה הדתית לאומית או החדרית ישנה חשיבה מקורית, נועזת ויכולת ואmbivalent להשפיע; הם מעוניינים ליהנות מכל העולמות במובן הטובי של המילה. אם הפועלם החילוני נכנס בכלל הסיפור זהה? מצד אחד, אתה מותח עליו ביקורת נוקבת, על אדישותו החברתית והכלכלית, מצד שני, בגין הקצת חלק מהציבור הדתי, אולי דווקא הציבור החילוני הוא הפרטן הנכון לציונות הדתית החדשה?

לכתילה, במודע ומתווך תפישה אמיצה. בזמנו היו לא מעטים הוגים, כמו צוריאל אדמנית מהקיוב הדתי ואחרים, שקראו בקהל הזה. אני חושב שחווני להסביר את החשיבה הדתית האוטונומית ולהסביר את הרבנים שראוים בעינינו כיווצי הלכה. בקדדר הייעצים שנינהגו את הציור היה מקום של כבוד לרבניים, לצד אנשי רוח אחרים. לא יתכן שחברה מודרנית ופוסט מודרנית תעמיד בראש הפירמידה שלה סמכות רבנית שאין עליה עוררין. הבעייה היא שحينכו חלק מהדורות האחרונים, גם בני עקיבא שנכבהה בחרד"ל, שהכל אצלנו הוא בדיעבד, אוסף של פשרות, וזה לא כך. בדתוות שהיא אוטונומית יכולם לבוא לידי ביטוי תחומים רבים נוספים, שכפים לחברה הדתית אין נגיעה ממשית, עמוקה, אליהם. אין, למשל, כמעט תנויות של צדק חברתי, אם כי "מעגל צדק" היא עצם חשוב בכיוון. הקיבוצים הדתיים הם רק פסיק קטן. כך גם בנושא האקלורי ובתחומים נוספים.

אתה יכול לשרטט את ההבדל התיאולוגי שבין החרד"לים ובין הציונות הדתית שאתה מציג? אני חושב שצריך להזור ולהסתכל על המשולש היהודי של עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל. הדגם החרד"לי הוא שווה צלעות, והוא כל أيام גם על "תורה" וגם על "ארץ" מצדיק מלחמה חסרת פשרה אפיו במחair קרע בע"ם. לעומת זאת הדגם שאנו מציבים הוא דגם של משולש שווה שוקיים, כאשר העם הוא הבסיס הקימי החשוב ביותר, ואילו השוקיים של הארץ ותורה הן אידאות. ללא הצלע הקרייטית של עם אין כלל קיום לאידאות של תורה ושל ארץ. בלבד מהיחס בין עם ישראל לבין ארץ ישראל, תחום שהוא גם תיאולוגי אבל גם פוליטי, האם ישנים תחומים נוספים בהן התפישות החרד"לית של הרבניים שפירא ואליהו, ובכללן, הן בעיתיות עברו הציונות הדתית? הבעייה היא שהחשיבה הרבנית נותרת בגבולות ההלכה הפסוקה

מספיק. ניקח למשל את 'צהר'. לפני תשע שנים דיווח אמן דנקר ב"מעריב" על שבת סודית שארגנו רבנים צערירים, שתכננו למרוד ב'גדלים'. אבל הפרסום המוקדם עורר את חמת הגמוניה הרבנית הקיימת והפחיד את הציבורים. מדובר ברבניים דוגמת הרב יהודה גלעד, הרב יובל שרלו, הרב דוד סטי והרבי שי פירון, שהיו מאוד אמיצים לשעה אבל חזו לפחד מהצל של הרב שפירא. ניקח את נושא סיורוב הפוקודה כדוגמה: הרב חיים דרוקמן, הרב אריאל ועוד רבני הקהילה המרכזית, יחד עם רבני 'צהר', חזו להשמיע את הקול הממלכתי ולומר שהגולה רצופה משברים, שלא נתמכו מהתנתקות למרות שאנו מותגים מהתנתקים אליה, וההעיקר הוא איחוד העם. אולם לאחר שהורה זה צוטטה על ידי נדב שרגאי מ"הארץ", שהציג זאת כך שהיא ב嚷גון לפסק סיורוב הפוקודה של הרב שפירא, הם פרסמו התנצלות ושהם לא פוסקים נגד הפוסקים. מה קורה פה? אין להם כתפים? מה הסد הזה?

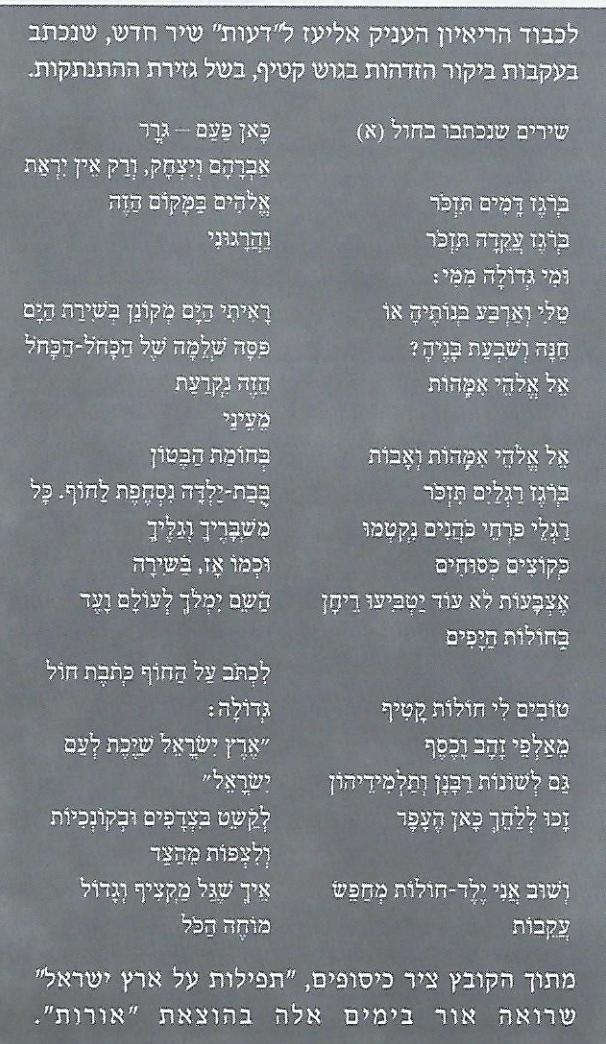
מה הפתרון שאתה מציע? אנחנו לא צריכים להיתלות ברב זה או אחר, אלא להאמין בעצמנו – גם אנחנו יכולים לפתח ספרים. אנחנו צריכים להזור אל הציונות הדתית הישנה, אבל להבין שאנו עושים את הדברים לכתילה ולא בדיעבד. הדתיות שלנו היא דתיות-אוטונומית

אבגד בד חמא, מיצב-מיצר

כימם האומנות בחברה הדתית תופסת תאוצה בכל ז'אנר, וכנגד אותה תופעה של הסטగרות נוצרת בשקט פריחה עצומה וחשובה של יצירה

והוביל אותם לבחרור את השפה שלהם. הצעיר הדתי "גילה את עצמו", ומכאן נולדה האמנות, לא ממהלך של קולקטיב אלא של ייחדים, שהברחו להתכנס לד' אמותיהם וליצור מתחם נפשם. טוב, זו נימה אופטימית לסיים בה. אולי האמנות, דרך "משיב הרוח" ומקומות אחרים, היא זו שתשכלה לייצר شيء דתי אחר. השירות הדתי היא חיל החלוות בנושא התמודדותו של 'לכתחילה' עם הזוזות הדתיות ועם ספקות, וזהו רנסנס אמתי. כיום האמנות בחברה הדתית תופסת תאוצה בכל ז'אנר, וכנגד אותה תופעה של הסטגרות נוצרת בשקט פריחה עצומה וחשובה של יצירה. אלו הם גלים שעוד יכו.

מוסלמים. בעיקר בנוסחים שבינו לבינה, זה חיקוי של החדרים שנבע מהפוביות, ושוב חזרות השאלת המרכזית של דברינו לגבי שאלת "לכתחילה" וה"בדיעבד". אני קורא מכאן לחברה מעורבת 'לכתחילה'. כМОון שיש לתת את הדעת על הגבולות, אבל לא להיכנע ולהשפיל את הראש. כיצד באמת מתמודדים עם בעיות הגנויות בעולם האמוניות? כל יוצר, מכל חברה שהיא, עוסק ב"שאלת הגבולות". אני סבור שלא ניתן לחות חיים, ולא ליצור, מבלי המיד האROUTי. עיני, ככל שהכתיבה האROUTית מוצפנת יותר, בಗלי טפח וכיסוי טפחים, יש בה מעלות גבוזות יותר ו גם מתח רב יותר. יש גם הרבה מאוד אומנות של נשים לנשים. ההתמודדות היא

לדעתי, החוליגניות מהוות אתגר וחובי להזדהות. יש להתמודד עם תהליכי החילוץ, מן ההשכלה ועד היום, ולראות גם בחוליגניות אלמנטיות של לכתהילה ולהבין את המשמעויות הטמונה בה. תופעת ארון הספרים היהודי, בתי המדרש הפלורליסטיים והמכינות הקדם צבאות המשותפות הן יצירות יהודיות לכל דבר. למרות קרישת הכתפיים הצרות של היישראלי המצוי, כפי שתיארתי קודם, הרינו שישנו עדין רוב ציוני חילוני שעמו לצינונות הדתית האמיתית ברית כרוכה.

אמנות במקום סגירות

בשנתים האחרונים כהן משמש כ"מושדר אורח" משרד החינוך והתרבות בתיא ספר שרים שונים ברוחבי הארץ. לא תמיד בתיא ספר דתיים מקבלים אותו באהבה. היו מקומות שבהם אמרו לו שלא להזכיר את השיר "שמע אדון" ולא לדבר על אROUTקה. הוא מספר גם על מורות לספרות שמתרונגות על כך שהולך ומצטמצם מספר הספרים והכותרים שモותר להן למד בכתה. "אתה ספרה לי שהיא נדרשה לאזרע פרקים שלמים מתק יצירה, והוא ערכה בכיתה 'טקס גזירה' זו טרגדייה".

לא קל לחברה הדתית להתמודד עם שירה, בוודאי לא מול צעירים בגיל התתגורות. כל הפחד הזה הוא מוגזם, וגם יוצר בעיות אינטנסיביות בהם כותבים דתיים. איך אתה מסביר את זה? איך אינטנסיבית בהם כותבים דתיים. איך אתה מסביר את זה? הטענה נובעת ממספר התופעה ונסיבות הרבה סיבות. הראשונה היא פחדות בוגרים נפשית, ודוקא הם אלו שמתחנתים hei מוקדם. הבטים מהם בתלמידים הבלתי נסבלים, ותפקידם בדורם, אבל הישיבות והמדרשות משורות להם זהה לא בסדר.

אולי זהgil עיר כדי לחשוף תלמידים אל אROUTקה? לדעתו כל אותה סגירות מבחינה ספרותית, שמתגלגת אחר כך גם להיכן מותר לעשות שירות לאומי, ואיפה ראוי לגור, פוגעת לבסוף דוקא במבנה האמוני של הדור הצעיר. אין זה פלא שדוקא מבין בני הרבנים יצאו חלק מראשי הדתלי"שים, כי הפחדים כל כך

הגורת יהודית | עכשווית

הקמתה. [”חשבון נפש”, עלון שבות בוגרים ח (תשנ”ו) 41]

יש להפסיק את הדמיוניות של הממשלה. מדובר כאן בעיה חינוכית מדרגה ראשונה. מי שצובע בשחוור את הממשלה ואת התהליך שבו היא נוקטת, מה יאמר לנעורם ממשלה זו תיבחר לעוד ארבע שנים? אם הסכמי אוסלו מוליכים לאבדון, מה יהיה המשר אם התחלקן יקרים עור וגידים? קו חינוכי מעין זה עשוי לגרום למושבר חינוכי עמוק בيتר. לאורך כל השנים האמנו ביד ‘ה’ המכוננת את המאורעות כפי שראינו עין בעין בשיבת ציון בדורנו. אנו, שבחשדי ‘ה’ זכינו לראות בתקומת המדינה, בבניינה ובביסוסה; ביכולת עמידתה מול כל עמי ערב; בהפתחותה המדינית בתוך כמה עשורים שנים למדינה בעלת עצמה ביטחונית, מדינית וככלכלית, איינו יכולים להבין את הדיבורים הנשמעים במוחנו במונחים של ‘הורבן’, ‘סוף המדינה’ וצדומה. דבריהם כאלה מעדים על חולשה באמונה. [”חשבון נפש”, עלון שבות בוגרים ח (תשנ”ו) 41]

יש מקום לדון על התבונה המדינית שבכל עמדה ועמדה מבחינת סיכון הצלחתה. אך אנו מאמינים שבכל מקרה ההכרעה בעניינים אלה נתונה בידי הנהגתו הנבחורת של הציבור בכל עידן ויעידן. [”עם הולך ורם ושיחו הולך וдол”, עמודים ח (תשנ”ו) ג, 365 (תשנ”ו) ג, 502]

סירוב פకודה

פסק ההלכה שפורסם על ידי רבנים בציונות הדתית ולפיו על חיל לסרוב פקודה בעת פינוי בסיסי צה”ל ביהודה ובשומרון מעורר מחשבות מכיוונים שונים. במשמעות ההלכתי הפסק איןנו מבוסט כלל וכלל. לכל היתר ניתן להגיד את החיל המשתנה בפינוי פיזי של בסיס כימי, באופן עקיף, לדבר עבירה (בהנחה שאכן יש בכך עבירה). ברור שגם ללא סיועם של החיילים שנהגו על פי הפסק ניתן היה לפנות את הבסיסים. משום כך ברור שלא מדובר כאן באיסור דורייתי, וספק רב אם יש כאן איסור דרבנן. ברור שמדובר בפסק בעל משמעות מרחיקות

הויכוח סביר תכנית התנטקות מאיים לשסיء את החברה הדתית בכל הנוגע ליחס לשלטון, לסרוב פקודה, למחוייבות לרבניים ולמכלול נושאים נוספים. במלאת שמותם לרבי יהודה עmittel אנו בוחרים להביא מקבץ מדברין, אשר חלקם נכתבו לפני מעלה מעשר, אבל ביום הם בוערים מתמיד.¹

ניתן להימנע מתקבלת מרות של מלכות. לעפעמים אנשים חשובים כי במשיחים מוחקים הם את ארץ ישראל, אך אינם נתונים לבם רק שבו בזמן מלחשים הם הם את המלוכה בארץ ישראל. [”זה היום עשה ה’, נגילה ונשמחה בו”, עלון שבות בוגרים ג (תשנ”ד), 69]

צריך להפסיק את הדה-לגיימציה כלפי ממשלה שנבחרה באופן דמוקרטי. רוב היהודי קבוע שככל ובכנסת הוא כשר ובעל סמכות. ההכרה בסמכותן של הכנסת והממשלה عمדה ביסודה של כל השותפות הדתית-ציונית במדינה, ומתוכה נבעה השתתפות הפעילה בהנהגת המדינה ומוסדותיה. ערעור סמכות זו עלול להוביל لأنרכיה מוחלטת ולהתומות מוסדות החוק והמשפט. מתוך כך יש להפסיק את הדיבורים עלMRI או רוחשי שהמרחק בין לו לבין MRI אלים איינו כה גדול. [”חשבון נפש”, עלון שבות בוגרים ח (תשנ”ו) 31]

עלינו לזכור כי בכל הדורות נהגו כבוד כלפימנה גיגי העם גם אם לא נהגו על פי דרך התורה. דוד כינה את שאול ”משיח ה” גם לאחר ששאל השמיד את נוב עיר הכהנים והפר את ציווי ה’. בראש הלכות חנוכה הרמב”ם מצין את חשיבות החג בקב”ח חזורה מלכות ישראל. המלוכה נחלשה. עקרונות, מקובל עלי שיש זמנים שבהם צריך לצאת למדינה, אך יש לזכור כי הבעיה של אי קבלת מרות, מרידה במלכות, היא אחת השאלות הקשות בהלכה, ובוודאי שאינה נופלת בחומרת משאלות התרת עגונה. לא יתכן אפוא שככל בר בירב דחד יומא יפסוק מתי

תחריט של שלמה המלך, 1965

מלוכה וממשלה

בעית הממלכתיות וקובלת המרות, ”שות תשים עליק מלך - שתהא אימתו עלייך”, הייתה תמיד תמיד בעיתית בעם ישראל; אכן החמירה ההלכה בעניין זה וקבעה שהמורד במלחמות חייב מוותה. על אחת כמה וכמה בימינו חשש קיצוניים מימי ומשמאש שאינם מוכנים לקבל את מרותה של מלכות. זאת הפעם הראשונה שציבור מאורגן, דתי, לאומי וציוני החליט שאינו מקבל את מרותה של מלכות ישראל. המלוכה נחלשה. עקרונות, מקובל עלי שיש זמנים שבהם צריך לצאת למדינה, אך יש לזכור כי הבעיה של אי קבלת מרות, מרידה במלכות, היא אחת השאלות הקשות בהלכה, ובוודאי שאינה נופלת בחומרת משאלות התרת עגונה. לא יתכן אפוא שככל בר בירב דחד יומא יפסוק מתי

1. החומר נלקח מהחוברת ”קול יהודה – מאמרם והגינות, לקוטות ואמרות מתורת הרב יהודה עmittel” בעריכת אבידע הכהן, הוצאת ישיבת הר עציון, עלון שבות, תשס”ה.

אין צורך להרחיב בתיאור הנזק שייגרם לערך של אחדות העם והצבא כחוצאה מסירוב פקודה המוני. האם נזק עצום זה אינו ראוי שיכריע מצב של ספק גדול באיסור דרבנן?

פוסטר של התנועה הציונית 'מכבי', 1930

הייתה כל כך נחוצה למדינה כמו היום, בשזהותה היהודית נמצאת בסכנה. מדינת ישראל אינה יכולה לוותר בשום פנים על היצירות הדתיות, שפניה קלפי העם באבות הדרתית תוסיף להתקיים, עליו להכריז על קיומה של ציונות דתית אחר, שבה יש סדר מדויק יותר של סולם ערכיהם, ושה יש יותר אחירות וষיקול דעת. עליו לשדר תפיסת עולם המשלבת תקווה וביטחון עם אחריות ואמונה. [ההתמודדות ואתגר במציאות חדשה], עלו שבות בוגרים א (תשנ"ד), 74]

קולה של היצירות הדתיות חייב להישמע בתחום המדינה ובתחום החברה. ברוך השם, עם ישראל כבר יש בית. השאלה שנשאלת ביום היא "אי זה בית אשר תבנו לי? מה תהיה דמותו של אותו בית? לא הכל הלהב", עלו שבות בוגרים יג (תשנ"ט), 95]

מראשית דרכה דברה היצירות הדתיות על שלושת הערכיהם המרכזיים ביהדות: עם ישראל, תורה ישראל ואرض ישראל. היא חרתה על דגלת את הסיסמה "ארץ ישראל עם ישראל על פי תורה ישראל". ממש כל

תרים אחרי "דעת תורה". אבל במקרים - בرمבי"ס, ב'שולחן ערוך' או בשאר פוסקים - אין כל حد לכך שבחוחמים שאינם הלכתיים יש לשאול שאלת חכם. [דעת תורה מן התורה מנין?], עלו שבות יב (תשנ"ח), 100]

במקום שנותני בו וחיתי בו עד גיל שמנה לא שמענו מעולם על מונח כמו 'דעת תורה'. כמובן, בשאלות הלכה היו פונים הרבה. לא אחת היה הרב זעף חמס ומשמעו קולו גם בשאלות מוסריות. אבל תפיסת שלפיה כל ענייני הקהיל נחתכים על פי הרב? לא היה בדבר זה. זו תפעה חדשה. [דעת תורה מן התורה מנין?], עלו שבות יב (תשנ"ח), 100]

שלא יהיה ספק: מצווה לכבד תלמידי חכמים. עם זאת, בשביili הרב שך נשא稠ה הרב שך גם אם אין שואל אותן שאלות בימי דעלמא. בימינו תלמיד חכם שאינו עושה איזה 'מופת' או מגלה ניצוצות של רוח הקודש' אינו תלמיד חכם. לפני מספר שנים הבulti עמדה בנושא במסויים. מיד התקיפו אותו: "אבל הרב צבי יהודה אמר אחרת. איך אתה יכול לדבר בנגד דעתו? וכי קח היא דרכך של תורה?". הרב צבי יהודה אמר אחרת, אז מה? וכי מדובר באורים ותוממים? יש לנו שכל והננו צרכיהם לפועל על פי, אך אין זה נגע כמעט למציאות כבוד תלמידי חכמים שלצער לא תמיד נזהרים בה. [דעת תורה מן התורה מנין?], עלו שבות יב (תשנ"ח), 101]

ציונות דתית
היצירות הדתיות הייתה פעם גשר בין כל חלקי הציבור. האם נוצר עליינו להיות מהווים חומה פרידה, חס ושלום? [עם הולך ודם ושחו הולך ודל', עמודים 563 (תשנ"ג), 204] היצירות הדתיות הקלאסית לא קרסה. מה שקרס הוא אותה תפיסת שטחית ומוסולפת שהשתלטה על היצירות הדתיות בעשרות השנים האחרונות. יש תקווה לציונות הדתית. יש תקווה גם להתיישבות הצעונית ביש"ע. לא הייתה עוד תקופת שבה היצירות הדתיות

לقت. אחד הגורמים הראשונים במעלה בתפיסת הציונות הדתית היה מאז ומתמיד החשתפות בצבא ההגנה לישראל, שותפות דמים שהוכיחה את עצמה בכל מלחמות ישראל. אין צורך להרחיב בתיאור הנזק שייגרם לערך זה של אחדות העם והצבא כחוצאה מסירוב פקודה המוני. האם נזק עצום זה אינו ראוי שיכריע מצב של ספק גדול באיסור דרבנן? אם הקריאה הייתה נוראה ונוראה הוגשנקה ההלכתית במשורדים אלו. אולי הוגשנקה ההלכתית שניתנה לקריאה זו נראית חסרת בסיס. [דעה פוליטית במעטפת הלכתית], מימד 5 (תשנ"ז), 7]

פסק הרובנים שקראו לחיליל צה"ל לסרוב פקודה קבוע שפינוי הבסיסים יוצר מצב של "פיקוח נפש". יש מקום לבחון למי ניתן

יש להיזהר מהכנסת השקפות פוליטיות לתוך מעטפת הלכתית

הסמכות לקבוע שאכן זהו המצב? כפי שבענייני רפואי יש להתייעץ עם רופאים, האמונים על שיקול דעת מڪוציאי, כך גם בענייני ביטחון: הסמכות להגדיר מצב כסנה ביטחונית ניתנת בידי ממשלה ישראלי וראשי הצבא, בדיקוק כפי שהוא מכירים בסמכותם לגבי יציאה למלחמה ולפעילותות ביטחונית אחרות. לפיכך, על כל מי שערכיו הציונות הדתית ואחדות העם עומדים נגד עיניו, מוטלת האחירות שלא לגורום לקלרע בעם ולשלול היטב את צעדיו מתוכן ראייה ורבה של עולם ההלכה. בפרט יש להיזהר מהכנסת השקפות פוליטיות לתוך מעטפת הלכתית, שיש בה משום הטיעית הציבור העומד נIRON מול פסק שכזה. [דעה פוליטית במעטפת הלכתית], מימד 5 (תשנ"ז), 7]

דעת תורה
היום זה הפך להיות מובן מאליו. גם חלק מאנשי היצירות הדתיות החשים ורגע נחיתות

עלון שבות בוגרים ח (תשנ"ו), 13]

mdi שנה נסעים תלמידים מהישיבה לשמה עולים בעירות פיתוח בשמחה תורה. פעם תפסתי בחור אחד שחזר מקריות שmono ואלתי אותו: 'יכנסתם לבתי הכנסת, איך קיבלו אתכם?' אמר לי: 'זרקו אותנו משם, וזקן אחד אף הטיח בננו: מה אתם מקפצים כמו עזים?' צריך להבini שיש להם דרך משליהם לשומות. לכל דור יש דרך משלו להתייחס לדברים. גם אנו צריכים לבדוק את הדור שלנו על רקע מצבו הקונקרטי של הדור. אי אפשר לפול כל דעה שונה וכל מי שאינו חשוב לנו כולם. [מ"שמעוותה של משנה הרואה לדורנו", עלון שבות בוגרים ח (תשנ"ו), 138]

חומרות

פעם שאל אותו תלמיד מדוע אני נוהג בחומרה מסויימת שעליה אמר 'המשנה ברורה' שראוי לירא שמים להחמיר. השבתי לו: "כשהאת קורא במשנה ברורה' פניהם לירא שמים, אתה משוכנע שהכוונה אליך. לי אין יומרות כאלו". וראו גם לציין: נאמר שירא שמים ראוי שיחמיר, אך לא נאמר שהחומרה מביאה לידי יראת שמים! [טבעיות בעבודת השם, והארץ נתן לבני אדם (תשס"ה), 57]

תורת חיים

אחד מתפקידות היסוד של היהדות היא שתורתנו היא תורה חיים שמתיחסת תמיד למציאות הקונקרטית. לעולם לא תגיע התורה להתגשות חזיתית עם המציאותות באופן שרכי החיים החשובים יי'געוו. [לא הכל להלה], עלון שבות בוגרים יג (תשנ"ט), 27

ט. בוריס פפר, 'ייחוס תיאלוגי', 1933

זו בלבד, אלא שבית הלל מציגים תחילתה עדת בית שמאי החולקים עליהם. זהה סובלנות אמיתית. [מ"תגריה של מדינת ישראל לקראת המאה ה-12", עלון שבות בוגרים י (תשנ"ז), 119]

יש לעצור את תופעת הדה-LAGITIMIZHA של דעות שונות בציונות הדתית. ישנים ויוחים עמוקים בתקופת מחנינו על סולם הערכיהם ביחס שבין עם ישראל, תורה ישראל ואוזץ ישראל, על מצוות לבוש ארץ ישראל בזמן הזה ועוד. אולם יש לחנק לכבוד הדדי בין הדעות השונות ולהציג התמונה הכללית לפני כל הציבור בכלל, ולפני בני הנוער בפרט. [חישוב נפש,]

השנים לא הורגש צורך לדרג ערכיהם אלה בסולם ערכיהם ולהציג מה קדם למה. באחרונה, כאשר ברוחם הציוני-דתי הפך העoxic של ארץ ישראל להוות הערך הדומיננטי העליון, כמעט ערך בלעדי, עליינו להעמיד ולהציג את סולם הערכיהם בנסיבות הנכונה על פי חז"ל ולומר שבסטולם ערכיהם זה עם ישראל ותורת ישראל קודמים לארץ ישראל, עם כל ההשלכות הנובעות מכך. [עם הולך ורומ ושיחו הולך ודיל", עמודים 563 (תשנ"ג), 204]

ニישואין אזרחים

אני מספק אם יש להסביר את הסטוטוס-קו הנוchein, הון בשל העניות שנוצרו בשל עלייתם של עולים רבים שאינם יהודים, בעיות אשר אין נימנות לפתרון במסגרת המדיניות הנוכחית, והן בשל הגידול המתמיד במספר הזוגות הנזקקים לנישואים אלטרנטיביים. עד כה תמכתי במתן אפשרות לנישואים אזרחיים לפולחן בלבד, ואילו היום אני סבור שניתן לאפשר את האפשרות הזאת לכל מי שרוצה בכך. אני משוכנע שרק מיעוט קטן מקרב החברה הישראלית, פרט לפולחן חיתון, יותר על נישואין כדת משה וישראל. משום כך הדבר לא יפגע פגיעה של ממש באפייה היהודי של החברה בישראל. אדרבה, רבים מלה שפונים היום למסלול של נישואין אזרחיים עושים זאת מתוך מאבק נגד ה כפייה הדתית והמסד הדתי. אפשר לקות שעם ירידת המוטיבציה ההפגנית מהד גיסא ועם התдобותם של רבנים צעריים הערכיהם חופות בכוונה שמתאימה לצעריהם חילוניים מайдך גיסא, כמעט, כמעט המקרים עוד יותר. [ニישואין אזרחיים - כן, רפורמיים - לא, מימד 10 (תשנ"ז), 6]

סובלנות ופלורליזם

במצב של ראיית הכל בשחור ובן אין מקום לסובלנות אמיתית. אם אני חושב לבן והשני

בגנות האידיאולוגיות ובסכות הערבים

יאיר שלג

ריבוי ערבים, המבקש לשלב את הטוב והנכון שככל העולמות, מחליף את האידיאולוגיות הדוגמאות הישנות, ומציב בפני האדם הדתי אפשרויות חדשות לשמרה על ההלכה לצד אימוץ ערכיהם חדשים

הצינות לא הייתה אלא אמצעי לערך של תחייתו הלאומית של העם היהודי. הערבוב בין האמצעים לערכיהם גרמה לכך שלא פעם התעלמו מהעובדה שהאמצעים כבר אינם משרותים את הערבים שאוטם התקיימו לשרת. הסוציאליזם, בודאי בגרסתו הקומוניסטית-סובייטית, אולי סיפק קצת חברתי בתחוםים מסוימים, אבל רמס בדורותנות הביטים אחרים. הקפיטליזם סיפק חופש למעטים בעלי יכולת וכישוריים אבל דיכא את האחרים, וגם דבקות יתר באמצעים להגשמת הצינות, כגון התיעשות, מיינית כיום לסכן את מפעל התחייה הלאומית היהודית.

ההטיהה השניה, החשובה יותר, היא העבודה של אחת מהאידיאולוגיות התעלמה מכל האחרות, ובעיקר מן הערכיהם האחרים. אפשר להבהיר בכך כבר מן הרמה הלשונית הבסיסית: לא נמצא פסול במשפט המדובר על אדם המאמין בערכים רבים, אבל נראה שהוא מוחר משפט המדובר על אדם המאמין בהרבה אידיאולוגיות. האידיאולוגיות, נאמנות מהערבים, דורשות מונוגמיה, נאמנות בלבד. אבל בני האדם המשmis, על צרכיהם הגשיים והרוחניים, דורשים דווקא ריבוי של נאמניות ערכיות.

זו, אכן, היחסיות הנכונה: לא בין סוגים שונים של בני אדם אלא בין תחומיים שונים של המציגות, שכן, כלל בני האדם וכל ערכית שונה. לכן, כלל בני האדם וכל התרבותיות זקנים לשילוב של ערכים שונים התרבותיות זקנים יפה דיקטורה ולשוני חופש (ולא שלאחד יפה דיקטורה ולשוני חופש מוחלט), אם כי טבעי וברור שהמיןון בין הערכים יהיה שונה בין חברה לחברה. זו גם השלמות האמיתית, לפחות ברא"ב משום הנטוות האתוס הקפיטליסטי. בארא"ב משום שהוא חלק מהאtos האמריקאי הבסיסי ובישראל משומ שעוד לא שכך הגל האנטי-סוציאליסטי - אם כי כבר ניתן לחוש את כוחם העולה של גורמים המבקרים מגמה מאוזנת יותר, כולל בمعنى הקפיטליזם).

היאידיאולוגיות הדגולות הטעו אותנו. ראשית, הן הטעו אותנו בכך שהhaftפינו לדאות בהן ערכיהם, בשעה שלרוב לא היו אלא רעיונות שהיוו אמצעים לערכיהם. הסוציאליזם הוא שיטת משטר שניסתה להוות אמצעי לערך צדק חברתי. הקפיטליזם ניסה להוות אמצעי לערך שמו חופש הפרט. וכן, גם

במשך שנים האחרוניים זעקו נאמני האידיאולוגיות השונות חמס כנגד קץ העדקה הזאת. המומה מהחרובן שהמיטו עליה האידיאולוגיות הגדולות (קדום הדת, ואחר-כך הלאומיות והקומוניזם), צעדה האנושות, ובעיר התרבויות המערבית, לתקופה "פוסט מודרנית", תקופה שהתאפיינה בזירות בז'ן, ברמות שונות, לפני האידיאולוגיות שהתיימרו להביא לגאולה חילוניות בעידן המודרני - ומכאן הטלת ספק בתקופות הגורפת של האידיאות השונות תוך כדי הנחה שככל ערך והשקפת עולם תקפים רק לבני אדים מסוימים. מנקודת מז'ן היהת הדרך קצרה, לפחות אצל קיצוני הפוסט-מודרניזם, לנihilists - במובן של ספקנות וציניות כלפי עולם הערכים בכלל, או לפחות במובן שבו אי-אפשר להחיל שום ערך כל-אנושי, ولو הבסיסי ביותר, כגון "לא תרצו", שהרי יש שברות שבנה רצח על כבוד המשפחה" נחשב חלק מהמסורת.

אלא שגם לבני אדם פост מודרניסטים יש צרכיהם, וגם לבני אדם פост מודרניסטים זקנים למשמעותם בחיהם. לפיק הולך ומתברר עכשו שהעדן הפוסט מודרניטי לא היה אלא שלב מעבר (קצר למדי במונחים ההיסטוריים) בין המעבר מעידן מודרני ("פרמייטיבי", עידן האידיאולוגיות הגדולות, לעידן מודרני מתוחכם יותר (אם תרצו: ניאו-מודרני) שבו הערכים אמנים תופשים מחדש מקום של כבוד, אולם לא עוד כאידיאולוגיות דוגמטיות אלא כתפישה מורכבת שבה ריבוי של ערכים ממשיים בערבותה. "רוח הזמן" הנוכחית הינה מעבר משיח ציבורי המופיע בחלוקת בין מחנות קוטביים לשיח שבמרכזו גישות המבוקשות למציג את הטוב והנכון שככל העולמות.

הכותב הוא חבר מערכת "הארץ" וחוקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

כל בני האדם וכל התרבותיות זקנים לשילוב של ערכים שונים, אם כי טבעי וברור שהמיןון בין הטבעיים יהיה שונה מחברה לחברה. זו גם השלמות האמיתית

בימים הראשונים הקפיטליסטי. בארא"ב משום שהוא חלק מהאtos האמריקאי הבסיסי ובישראל משומ שעוד לא שכך הגל האנטי-סוציאליסטי - אם כי כבר ניתן לחוש את כוחם העולה של גורמים המבקרים מגמה מאוזנת יותר, כולל בمعنى הקפיטליזם).

במובנה האחד, "ההלכה כמות שהיא" היא אכן רק אחד השחקנים המעצבים את זהותנו לצד ערבים אחרים. במובנה الآخر, היא אמורה להיות התוצאה והביטוי של הזהות הכוללת

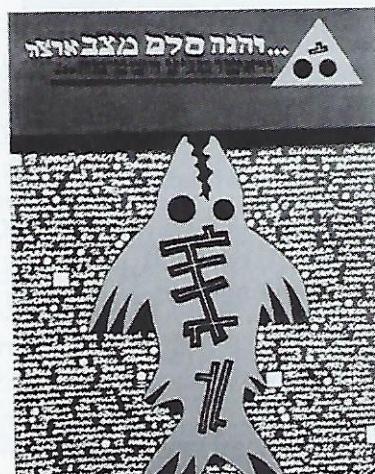
באופן מיתולוגי מיופח, כאילו בו לא היו מזקקות וכאילו אנשיו היו כליל השלומות. נראה שנטיריה שמרנית בסיסית זו עברה במאורעות האחרוניים עוד הקצתה-יתר: ראסית, בעקבות המצאת הדפוס, ספרי הלוות ותפילה הודפסו והופצו ברבים ובכך קיבלו מעמד מקודש, המעכב כלפי עצמו את אפשרות השינוי; לעומת זאת של מסירה שבעל-פה, או באמצעות כתבים המוכרים רק לקבוצות קטנות יחסית, שאפשר פתיחות וגמרות גדולים בהרבה? שנייה, תפעת החלון, בודאי זו המתירנית של העשורים האחרוניים, הוסיפה גם היא להקצתה השמרנית. אולם, כפי שהאדיאולוגיות החד-מדדיות לא הצליחו לפטור لأنושות את בעיותה, כך גם הקצתה דתית, הנשענת בלבידת על "ההלכה כמות שהיא", לא תאפשר את מזקקות הציבור הדתי. מודעות לכך שהשמרנות ההלכתית ולהילוטרגיות אינם "תורה ממשימים" אלא פרי התפתחויות בתהילך של שמרית נכסי צאן בזרול של ההלכה, לצד גמישותה והתפתחותה לקיליט ערכיים וטופעות חיוביות המתרחשות במהלך ההיסטוריה. המפתח לשינויים ולגבולותיהם צריך להיות תמיד התבוננות נוכח במציאות וצריכה. הסולם היהודי צריך להיות מוצב ארץ, על קרקע המציאות, בשאיפה להגעה ממנה השמיימה, ולא - כפי שהדבר בחלק מהחוגים הדתיים - סולם המוצב, בכיקול, בשםים; יונק, בכיקול, ישירות מהשםיים עצם את סמכותו וטיעונו ומנסה להכתיבם למציאות הארץ. ■

1. אגב, מהשוואה לחוק האזרחי ניתן לעמוד גם על חשיבותה של ההלכה, כשם של חברה鄙夷ו מבינה את חשיבותו של החוק להגשמה ערכיה ואינה מסתפקת רק בחינוך או באמונה מופשטת באותם ערכים.
2. כמובן, אין זה מקרה שקדוקט ההלכה המקודש ביותר כיים הוא זה שהתחבר לאחר המצאות הדפוס ("שולחן ערוך"), ושגם תהליך העריכה של סיור התפילה והיכולת להוציא תפילות לתוכו הוקפו למדוי החל מהמצאות הדפוס. וזה גם הזמן שבו התגבשו כמה נסחי תפילה אחידים, כפי שכותב הרב עדין שטיינזאלץ בספרו "הסדר והתפילה".

חן מעצבת דמותה של החברה והן המערכת שאמורה לשקף את השינויים החלים בחברה (לפחות השינויים החשובים והערביים). במובנה האחד, ההלכה (הנוכחת), "ההלכה כמות שהיא" היא אכן רק אחד השחקנים המעצבים את זהותנו, לצד ערבים אחרים. במובנה الآخر (העתידי), ההלכה אמורה להיות התוצאה והביטוי של הזהות הכוללת, בכך שתכלול ותביא לידי ביתוי גם את הערכים האחרים, שמחלתיה אمنם היו חיצוניים לה. מה שמעכב את התהיליך הזה אינו דווקא שמרנותה המהותית של ההלכה עצמה;

ובמדדדק בין הערכים. לעומת זאת, גישה הדבקה כביבול בשלמות של כלל הערכים (לעם ישראל שלם, בארץ ישראל השלמה, על-פי תורת ישראל השלמה), וחוכה הרובה יותר מן השלמות שהר בפועל המציגות מעמידה הכרעתית גם בפנייה, ו"דבקותה בשלמות" פירושה בפועל הוא דבקות בקיים, מתוך חוסר יכולת לקבל הכרעות קשות. אפשר להבין נפשית את הקושי הזה, אבל שלמות בודאי אין כאן. אפשר להמחיש זאת בקהלות באמצעות משל האדם הפרט: האם אדם שישייע את כל כספו בחינוך לילדיו, ויזניח את תקציבי המזון, הבリアות יתר הזרים ייחסב לאידיאלייט או למשוגע?

הערכים כאתגר הלכתי

מיכאל גורבמן, 'סלם יעקב', 1976

אדרבאה, כבר חכמים הקדמוניים קבעו שההלכה מסורה בידי אדם ("לא בשמיים היא") ומילא כפופה לשינויים בעולםם. מה שמעכב הוא רובד עמוק יותר של החיים האנושיים בכלל, והדתיים בפרט. ברובד הזה, לא רק לבנני-אדם בכל ייש נתיה לצבע את העבר בצבעים נosteליים ורודדים אלא שבחברה ذاتית העבר נטה לקבל מעמד חדש בשלצמו, מעצם היותו עבר (שכן אنسיו ותפשים קרוביים יותר בזמן ל"מ) או הסמכות: "אם ראשונים בני-אדם, אנחנו חמורים"). בחלוקת החשובים של כלל החברות הדתיות האידיאל האנושי מוגדר במפורש לא כהתפתחות והתקדמות אלא כשזר העבר המיתולוגי (זו מהות הפונדמנטליים הדתיים). מול מצוקות ההוויה, והרי אין הויה שאין בו מצוקות, מוגע העבר

מבחן הקשה ביותר של תפישת "שילוב הערכים" הוא בחברה דתית. עמדתו התיאולוגית המקורית של הרב קוק האב, שקרה לאמצן את הטוב שבלערכים המרכזיים של תקופתו - הדת, האלומיות והליברליזם - הייתה עמדה של דיבוי ערכאים. הבעה היא שכבר לו עצמו לא תמיד עמד הכוח לישם עמדה תיאולוגית זו במבחן המשעי, ההלכתי, כפי שהוכחה, למשל, עמדתו המאוד אורתודוקסית בעניין ההתנגדות לשיתוף נשים בהליך הדמוקרטי. ירושיו עוד הרחיקו לכת, ומשהכריזו על עצם כנאמי תורה, ראו בהכרזה זו משום פטור לכת בפועל בעקבותיו אפילו ברמה החינוכית, קל-וחומר ההלכתית. אכן, הקושי העיקרי ליישם עמדה תיאולוגית כגון זו של הרב קוק הינו הקושי ההלכתי: כיצד ניתן לישב בין נאמנות לההלכה כמות שהיא לבין שלילוב בין ערכאים, שחלקם מתחדשים ומונוגדים לההלכה הקיימת? התשובה מצודה בהגדרת ההלכה כ"חוק היהודי" (כפי שהוא אכן מוגדר בשפה האנגלית), ומילא בהשווות ההלכה, במובן זה, לחוק האזרחי; גם אם מקרים שונים, הרי במהלך ההיסטוריה הם ממלאים תפקידים דומים וראו להם להתעצב בדרך דומה! כמו החוק האזרחי, גם ההלכה היא בו-זמן

בנין תקווה

דורית גרייבר

ארגון "קולך" ערך תחרות בנושא "בית הכנסת כמרחב שוויוני"; השתתפו בתחרות אדריכלים וסטודנטים לארכיטקטורה. ההצעות שהתקבלו נתנו פירוש חדש למושג המחיצת ולקומה של האישה בבית הכנסת. השאלה שנותרה פתוחה היא האם ואיפה ייבנו בתים הכנסת הללו. לפניכם ההצעות הזוכות

קשרות בית הכנסת. "כשבאים להחלה על הקמה מעשית יש צורך לשקל היבטים של מדיניות הלכתית ולבדוק באיזו מידת הקלה בדרישות ההלכתיות נכונה וראוייה לקהילה, לזמן ולמקום".

בתחרות נרשמו כ-50 איש, דתיים, חילוניים ודתלי"שים, אולס לבסוף הגיעו 17 ההצעות. חבר השופטים היהודי מה אחד כי ההצעות היו חדשות ויצירתיות ופרצו את גבולות הנורמטיבי והמקובל. תופעה מפתיעה בתחרות הייתה שעובדות הסטודנטים היו בעלות אופי חדשני ומקורו יותר מעבודות האדריכלים.

השופטים החליטו לא להעניק לאיש המאriculaטורים את המקום הראשון, ובמקום זאת שלושה ארכיטקטורים חלקו את המקום השני. השלושה הם טל סנור, חילוני ליד השני, '63' שלמד אדריכלות באנגליה, ומשנת '94' הוא בעל משרד אדריכליות בתל אביב; יובל בר גלית נתן-שיפמן, הוא מרצה ב"בצלאל", דתי, ליד 1958, והוא ילידת 1968, בוגרת הלכתיים בסיסיים, עם זאת אין בחוות הדעת של השופטים ממשום קביעה הלכתית בדבר

בחינה ריעונית של מעמד האישה כחברה בקהילה בבית הכנסת, במסגרת כליל ההלכה היהודית. העיצוב החדש היה צריך לבטא את הרעיון של השוויון המגדרי בתכנון הכלול, בפרישה המרחבית, באקוסטיקה ובשער התהומות.

חבר השופטים שבראו עמד האדריכל דני מינץ, מנה חמישה אדריכלים ואת הרב רונן לוביין שבדק את התוכניות מבחינה הלכתית רוזנפלד: "קיבלו ההצעות מאנשים חילוניים וגם לחבר השופטים השתתפו דתיים וחילוניים, דבר שהפרק את הדיון הארכיטקטוני לרחב יותר כיון שלא צמצם אותו למתפללים בבית הכנסת בלבד". רוזנפלד ופעילה ב"קולך", יזמה את התחרות של "קולך" בנושא בית הכנסת מתחיה יצירתיות התחרות, שרוזנפלד רצתה שתהיה יצירתיות ותעסוק בעשייה תרבותית, יעדיה לאדריכלים ולסטודנטים לארכיטקטורה. רוזנפלד: "הriterion היה לענות על אתגר חברתי-תרבותי של פירוש מרחב בית הכנסת בהתחשב ברצון הנשים להריש חלק בלתי נפרד ממוני, במורחב תפילה שלهن, כחלק מהקהילה האורתודוקסית". מטרת התחרות הייתה

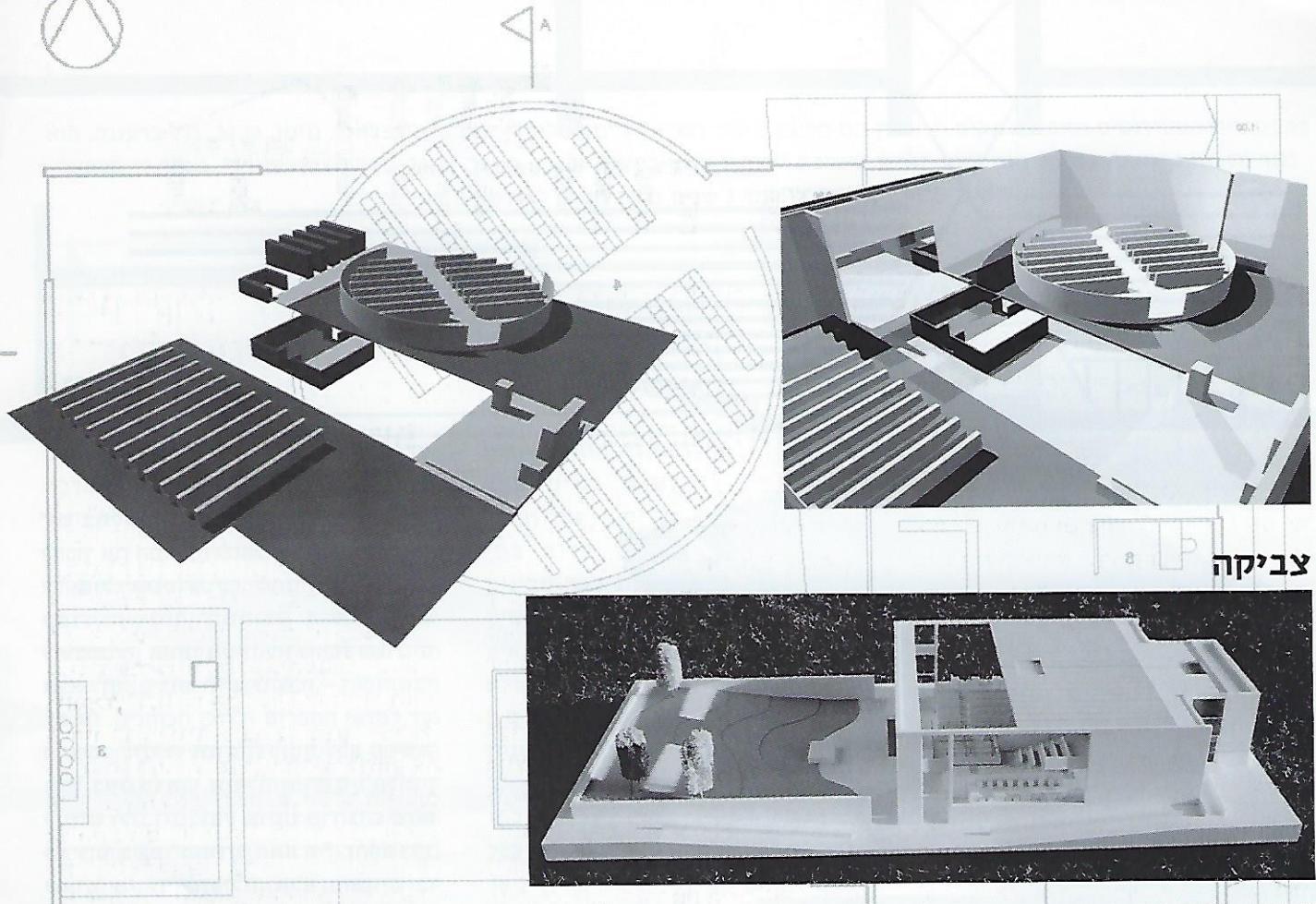
כבר זמן חשה מורה רוזנפלד שהנגד בין הגישה השוויונית בחברה הדתית לבין הצורה המקובלת של מבנה בית הכנסת צורם מאד. אבל כשידיד שלה סייר לה את הסיפור הבא, היא החילה לעשות מעשה. "ידעו של עבד במסדר אדריכלים שתכנן בית הכנסת", מספרת רוזנפלד, "ולחברי הקהילה היה חשוב מאד שיהיו 12 חולנות נגד 12 שבטי ישראל. כשנזירה בעיה תכנונית, החליטו לדוחק את עזרת הנשים לאוצר מצומצם, העיקר של אלמנט 12 השבטים לא יפגע. היחיד שלו, שאינו דתי, התפלה מאוד על סדר העדיפויות של הקהילה ועל אופן השתתפותן של הנשים במתරחש כשהן יושבות שם אחר". רוזנפלד, 26, סטודנטית שנה ה' ב"בצלאל" ופעילה ב"קולך", יזמה את התחרות של "קולך" בנושא בית הכנסת מתחיה יצירתיות התחרות, שרוזנפלד רצתה שתהיה יצירתיות ותעסק בעשייה תרבותית, יעדיה לאדריכלים ולסטודנטים לארכיטקטורה. רוזנפלד: "הriterion היה לענות על אתגר חברתי-תרבותי של פירוש מרחב בית הכנסת בהתחשב ברצון הנשים להריש חלק בלתי נפרד ממוני, במורחב תפילה שלهن, כחלק מהקהילה האורתודוקסית". מטרת התחרות הייתה

בית הכנסת מורכב משני עצמים שונים שככל אחד מהם מבטאצד אחר של המאזינים, מצד אחד מגול הנשים המסלול המשכית, מצד שני כשבטאו אחד כבד יותר. זה מבטא שוויון כמשמעותו אחד כבד יותר. זה מבטא את המצב הנוכחי בבית הכנסת שבו אין סימטריה מוחלטת בין נשים לגברים, אבל יש שאיפה לכך. לכן מדובר במאזינים דינמיות שאינן עומדות אופקיות אלא מצויות בתנועה.

אני פירשתי את בית הכנסת כמוין מאזינים. מצד אחד מאזינים מבטאים שוויון כשם במצב מאוזן. מצד שני הם מבטאים גם אי שוויון כמשמעותו אחד כבד יותר. זה מבטא את המצב הנוכחי בבית הכנסת שבו אין סימטריה מוחלטת בין נשים לגברים, אבל יש שאיפה לכך. לכן מדובר במאזינים דינמיות שאינן עומדות אופקיות אלא מצויות בתנועה.

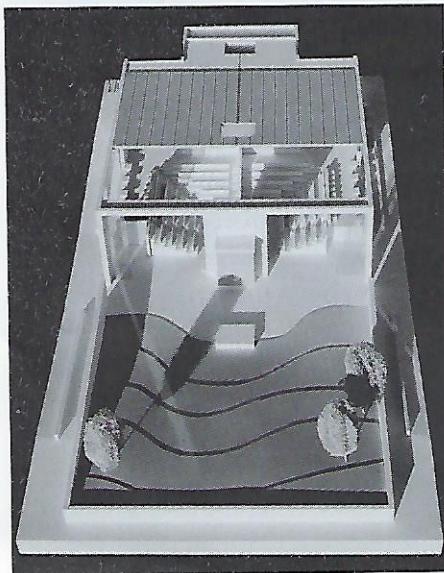
טל

"אמנם אני חילוני אבל אני יהודי, והשאלה כיצד דברים מתנהלים בבית הכנסת מעניינת אותי מאוד. האיזון והשוויון בין גברים לנשים שבדת היהודית לוכה בחסר, הוא אתגר מבחינה ארכיטקטונית. השאלה היא איך במסגרת מרחב שמנוי ולא כל כך שוויוני ניתן למצוא את הuko המאוזן בily לקלקל את המסגרת ההלכתית.

צביקה

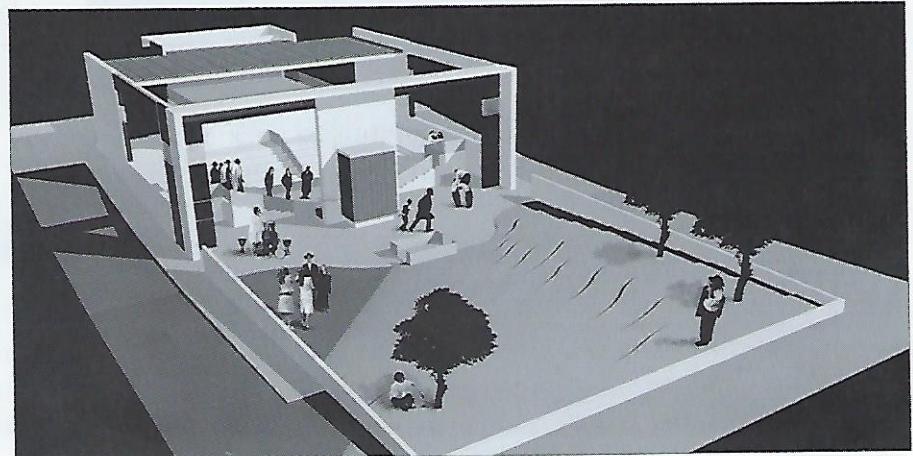
אפשרות להוריד עד הרצתה למפל בהרצאות משותפות, וליצור מרחב אחד שלם. הגדר היא בגובה מטר וחצי, אבל היא עשויה המסורתית לכיוון של שווין זכויות. מדפים-מדפים של ספרים, אשר האנשים והנשים משתמשים בהם ביחד. השימוש המשותף בספרים יוצר גדר חייה ונושמת ולא סטטית. הנשים שותפות מלאות גם מבחינה חזותית וגם מבחינה קולית - הן רואות ושותפותו הצלול. שותפות זו הופכת את התפילה לחוויה אחת כל קהילתית משותפת.

התנגשות בין הדברים, אבל ניתן לקחת מספיק דברים מתוך ההלכה האורתודוקסית המסורתית לכיוון של שווין זכויות.

הছעה שלנו היא הצעה שבה בית הכנסת הוא מקום קהילתי המשפיע על כל החיים של הקהילה - שמחות, עצב, אירועים. לכן על פי הצענתנו, בחצר ישנים דברים שהם דוגא לצורך ריטואלי דתי, כגון ריקודי שמחת תורה או בר מצווה. בתוך בית הכנסת העיצוב הוא ממש סימטרי. יושבים כמו במנורה, משני עבריו גדר, שגם אותה ישנה

"אנחנו רואים את בית הכנסת קודם כל כבית, ורק אחר כך כמקום כינוס. בית הכנסת צריך לשקר את מראה פניה של הקהילה שמשתמשת בו, עם כל הניגודים שישנים - קודש וחול, אור וחושך, פנים וחוץ, גבר ואישה. לא צריך להרחק ולהיות קונסרבטיבי או רפורמי על מנת להגיע בקצבות החשופים של המפגש בין המסורת לחיים המודרניים. מצד אחד בבית היהודי יש לאישה חבות ויש ממנה ציפיות לפחות כמו מהגבר, אם לא יותר, ומצד שני בבית הכנסת היא עדין משוללה לדיר משנה. נראה כאילו יש

בראש העמוד שרטוט הדגם של טל

יובל

"יש בתים כניסה ונישות ליברליות המנסים להפוך את המחיצה לטמלית וכמעט מיותרת, על גבול הكونסරבטיבי. לעומת זאת בגישה קפדנית יותר, המחיצה הופכת ממש לאובייסיה. אנחנו ניסינו לא להיות פשרניים אלא לתת פירוש חדש להלכה.

ההצעה שלנו הייתה בית כניסה ללא מחיצה, אבל בעל מרוחבי תפילה נפרדים לחלווטין לנשימים ולגברים, ובין אותם מרוחבים שטח שכינוינו בשם "המרחב האזרחי". זהו מרחב שאינו מיועד לתפילה, אלא מתקיים בו המפגש החברתי, לימוד התורה, כל הדברים הקשורים לבית הכנסת, אבל לא לתפילה באופן ישיר. מרוחבי התפילה עצם נפרדים אבל שווים, יש בהם סימטריה.

בציבור החילוני המשכילים רבים לעסוק בנושא זכויות האזרח; לעומת זאת בעולם הדתי יש תפישה של חובות האדם. נוטים לחוש כי שני הדברים מצוינים בסטרירה זה לה, ואנו ננסים להראות שהדברים יכולים ללכת יחד. ישנה כפיפות להלכה תחת על מלכות שמיים, אבל הcpfipot היא של בני אדם שווים זה לזה, שווים בחובות ושוויים בזכויות. הפרדה שבבית הכנסת הופכת להפרדה שאינה ערכית, כמו הפרדה ביןבשר לחלב בכלל. אין "שווה יותר" ו"שווה פחות".

ההצעה שלנו היא מאוד ישימה, וזאת מתוך תפישה שכשיהודי מדובר על הלכה, הוא מדובר על משחו ישים בעולם. אני חושב שההצעה שלנו יכולה להתאים גם לציבור חרדי, כשאפשר להפוך אותה לקונבנציונאלית למגורי אם מתקנים מחייבים ריגלה. זה בית הכנסת כמו בית הכנסת, אפשר להרגיש ששם דבר לא נפגע.

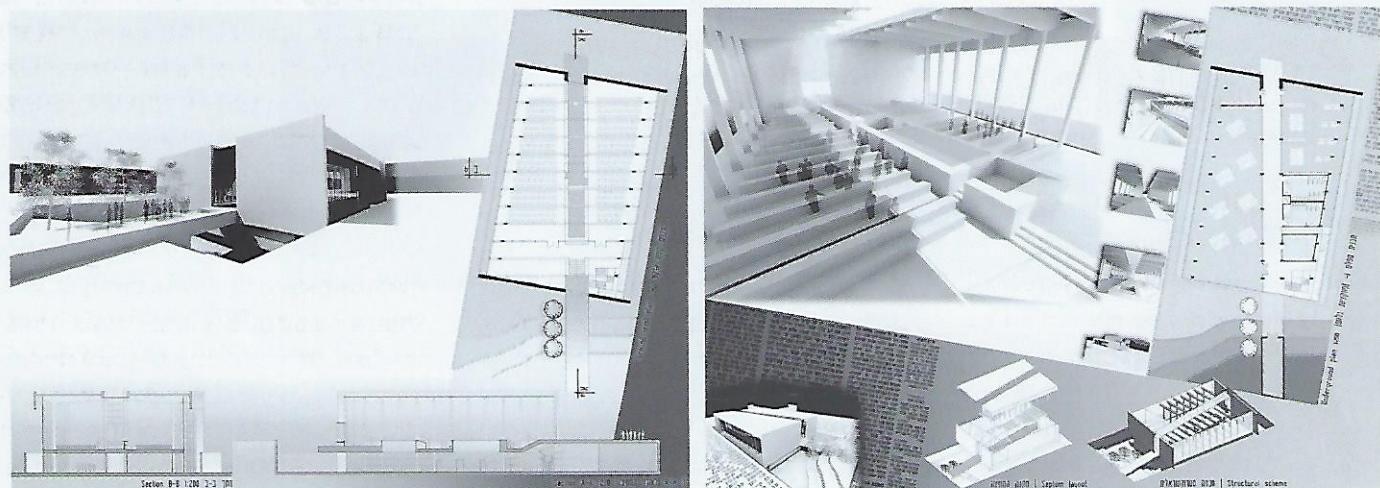
בראש העמוד שרטוט הדגם של יובל

בקטגוריית הסטודנטים הזוכים במקום הראשון הם מיכאל בונדר וארי אל נוימן, תלמידי שנה ב' "בצלאל". נוימן, בן 24, גדל ברעננה. הוא בוגר מדעית "נועם" בפרדס חנה והיה תלמיד בישיבת הקיבוץ הדתי במעלה גלבוע. בונדר, בן 28, למד "נתיב מאיר", ואחר כך במכינה הקדם צבאית בקשת. בן למד 3 שנים בבית הספר להנדסאים בתל אביב.

איך לעשות זאת: איך לשנות את תפקוד המחיצה מכל מפריד לכלי אחד; מדבר שלילי לדבר חיובי; איך לייצר חלל חדש שהמחיצה עומדת במרכזו. דרך הפעולה היהתה להפוך את המחיצה מקיר דק שככל תפקדו להפריד, לתוחם שלם, רחב, המכיל בתוכו את כל הfonוקציות הציבוריות המשותפות – החל משביל כניסה, דרך הבמה ועד למדייט הספרים ולדוכן הכהנים. גם מזבח הבחינה הפלשטיינית למחיצה תפקיד חשוב – היא גם חורצת את הדרך, גם מכנית או רגס מכוונת את כיוון התפילה לירושלים. בדרך כלל בונים את בית הכנסת כך שהקירות יהיו מיושרים בהתאם לירושלים, ואילו כאן יש לנו מלבן שמתיחס עם קו הרוחב, והמחיצה היא המכוננת. אנחנו רואים את בית הכנסת כמרחב וכתהום קהילתי, ולכן היא החשוב לנו ליצור העצה שתהיה גם פרקטית".

"אתגר הוא לא איך לשים נשים לצד גברים – אני חשב שכioms ברוב בתיה הכנסת כבר מבינים את הצורך שלא לשים את עזרת הנשים באיזו פינה רחוכה – אלא ה שלאה שעמם התמודדנו היא אכן לשנות את המחיצה מכל שמתפקיד כגדיר למשהו אחר. בעברית, כמו בשפות אחרות, חלק מן המילים יש כפל משמעות; כך גם למליה מחיצה – מצד אחד מדובר ביצירת חי, ומצד שני מדובר על עמידה במחיצתו של מישחו. אנחנו ניסינו להפוך את המחיצה לדבר שמייצג את שתי המשמעות הללו – גם מפרידה וגם מאחדת. השאלה ששאלתנו את עצמנו הייתה

עד כה, שום קהילה אורתודוקסית לא הרימה את הכיפה והזמיןה בית הכנסת לפי אחד הדגמים המנחים, אבל מורה רוזנפלד כבר מארגנת תערוכת עבודות, ובסיום שביעות רצון: "התחרות גרמה לקבוצת אנשים לחשוב מחדש. החשיבה מחדש מבטא גם את הדיון התרבותי הרחב שהעולם האדריכלי מציע וגם את הדינamicות והגמישות של ההלכה".

בראש העמוד שרטוט הדגם של ארי אל

תקווה למקווה לא בלבנית

ל"ת 7006 ירושלים 91070
deot@toravoda.org.il

"behind glass" לוגסי אמילי

היא קצת התוכחה, אולם לאחר שהבינה
שאני נחושה בדעתך, יצאה. הטבילה באוטו
יום ה'ייתה משחו אחר. חוויה מרגשת. לא
חוורת עלי הניסיון יותר. אולי היה לי קשה
לעמדו מול החדרה הנוראה של הבלנית,
שבתמיותה חששה שהיא עוברת על מצווה
מדאורייתך בך שאינה צופה כי בטבילה;
ואולי גםubi לעלו חששות קמאיים של במה
אפשר לירוד ובמה אסור.
בשיחות היו לי עם כמה חברות בנושא
הבענו מושאלת "מকווה לא בלנית". האם
זו מושאלת מוגזמת? האין היא מתרה
ומצנעה מעמד שכ מהותו טהרה ומצוות
!במובן העמוק של העניין?

ברכה,
ותודה לך מעיין על הפתח.

רחל מאיר

שואלה כבר שניות שוב ושוב: למה? האם יש איזו שהיא מצויה בעולם שגבר מצויה עליה ומישחו מפקח עליו בזכוכית מגדלות? לפני שנים אחדות שוחחתי על הנושא עם אחד הרבניים, מידידי, ומהחתי על התופעה. הוא סיפר לי שהמקור לעניין הוא טבילהתן של נשים במעיינות ובאגמים מרוחקים באירופה: נשים שייצאו לטבול הסתכונו, ולכן תיקנו רבעים שלא תצא אישה לטבול בלי שתתלווה אליה אישة. אך כמו בנסיבות רבים, התקנה, שככל מטרתה הייתה בטחונית, התרחקה מארך מטרתה המקורית, עברה מטמורפוזה והפכה להיות נהג הלכתי המניצח מעמד של אישה בורה שיש לבדוק אם היא מקיימת את הלכות הטבילה כדין ואם לא נותרה שערה באחד מסדרקי גופה. ולאחר מכן שיחה, כשהגעתי בפעם הבאה למקווה, אוזרתי עוז, אמרתי לבניית שיש לי פסק של רב, ושאני מבקש לטבול בפני.

אני רוצה להזכיר, להזדהות, למחוזה כפיהם
ולחבק את מעיין כהן על דבריה בנותא
התנהגוותן המבישה והמשפילה של הבלתיות
במקווה, ולמחות על הציפייה מאיתנו,
הנשים, לעמוד במעמד מבייש שכה. גם אני
במקום, מעיין, מעולם לא חשבתי את רגשותיי
בנותא ולא שיתפה איש במצוותי. אך
המצוקה קשה מנשוא.

במשך שנים חונכו בחינוך הדתי על צניעות, על החבאת גופנו, דבר שכשלעצמו מוקומם יותר היום, בברורות. צניעות אינה מזוהה עם "ניתוק" מהגוף ועם בושה בקיומו, אך המרחק ביניהם אינו רב. החינוך הדתי לא משכיל לעורך את ההבחנה הנכונה ביניהם. בכל מקרה, לאחר שנים של אי-חיבור לגוף, את מוצאת את עצמן חושפת אותו לפני אישה זרה במקורה, שлокחת לעצמה את החירות להתבונן בו בקפידה, ואף לנעת בו, זאת "לשם שמיים" לרשות טהורה". לא אחת

הבלנית מנסה "להוירד" לכלוך נסתר או לקלף שרים שנדאית לה בת קלוף, ואת מוצאת את עצמן אף פצועה ומדממת מיצופרניה ה"טהרות". לא אחת הבלנית נוגעת בשדייך ומרימה אותו על מנת לבדוק האם חילתה אין מתחתייה חיציה. אני מתנצלת על התיאורים הבוטיים. אם התיאור קשה לקרוא, על אחת כמה וכמה החוויה. אני מסכימה עם כל מילה של מעין אודות ההשוואה בין קיומן מצוחה לטבילה, העומדת ב מבחון "האה הגDOI" לבני קיומן מצווה אהרת, שעליה כל פיקוח מלמעלה. אני

זלי זה לא רק התרבות אבל בערך

כנו, החלטתי להתנותך, ואני לא מתחורט על זה לרגע. היה קשה לקלל את ההחלטה והפעילו עליינו לחיצים נגידים שלא לעשות את זה, התקשרו אלינו הביתה, שלחו אנשיים כדי לשכנע, אבל אני הגעת למסקנה שכיסופו של דבר, טזוכר במהלך נכון. אחרי שהקרה, אמנס לחק קצת זמן להתרגל לטוצאות החדשה, והייתי צריך למצוא לעצמי עסק ולפתח קשרים חברתיים, אבל ברון החם, מסטררים, באמת. אפילו ילדים קיבלו אותה, והבינו שהין מעורבים בחאללה גם שיקולים כלכליים, ושאי אפשר היה להמשיך עם זה לנצח. רק לאשתי עזין קצת קשה כל העסק. הוא פאוד טואוד מתוגענות. במיוחד ל"ערוב טוב עם גיא פינס."

(יש רקייע, שכועים אחרים שעיבר את "HOT" ונשאר רק עם ערוץ 1)

- טוב, תן לי קצת פרטים עליו.

- הוא בחור.

- כן, את זה אני יודעת. ו?

- נחמן, דמי.

- זה כל מה שאתה יודע עליו?

- ידעתי ששוכת הירושי את זה עם הכרונות שלך.

התישבתי על הרצפה, התחלתי לבכות ולעוזוק שאין מכאן לא זהה. לא זהה, לא זהה, זה שלוי, שלוי, שלוי. כשמשחו ניסה להתקרכר אליו להרגיע אותו צוחתי "אל תיגע כי", "אם תננסו אפלו אני אשוטול". חיכיתי שהחטיטה תגע כדי לחזין אותו משם, והתלבטתי אם להיאבק גם אתם או לוותר, אבל כלום, אף שוטר לא יגש. כנראה הפחדתי גם אותם, חשבתי לי, אין אצליח להישאר פה לנצח. פתאום ראיתי שכולם מסתכלים כי מרוחק ומוגחים. בסוף אימא של באה, חירטה אותו על היזדים ואמרה "די, ליאת", מספק עם השיטויות, כל הקווון כבר מסתכל עליו:

(ליהת, בת שש, מנסה לישם את מה שראתה בטלוויזיה.)

- קראת את המאמר ב"זעות"?

- כן, בטח שקרأتו, ואני רוצה להגיד לך, אני פשוט מזועעת. לא האמנתי שיש תופעות כאלה בחברה שלנו.

- כן, זה נורא, ולאחר מכן שיש אנשים שחושכים שגם לנו כאלה.

- בנסיבות אני אומרת לך, אני ממש מופתעת לגנות שאנשים באמת הולכים עם זה עד הסוף. עם המינויים

- לא, עם ההלכה. יש שם כאלה שאשכורה מקימים אותה ברכזיות.

(שיחת בניית אופיינית בכיכת הירושלמית)

די, תזרז מזה, אנחנו חביבים לעזוב. אני יודעת שהזחיקה לך, יאיר, אבל אין ברירה. תראה, אנחנו האחרונים שמלוטבים להתפנות. גם האכלהה תכנן תיעלים מהה. גם לי זה לא קל, יאיר, אתה יודעת שגם לא רוצה ללכת, גם לי טוב מה והוא מוכנה להישאר כאן עוד ועוד, אבל פיר שמשחו אחר יבוא ויקח, אבל אלה החיים. יאללה, יאיר, צא, האוטו מתחה לנו. (יפעת מנוסה מנסה לשכנע את בעלה לעזוב את איקאה, רביע שעה אחרי שעת הסגירה).

הכותבים: יוסי גרייבר, אלן חביב, רבקה רוזנר
ltgovoda.org.il

אי הי מרווח מהפנישה שהייתה הארץ. זאת אומרת, יש עוד מקום לשיפור, אבל בסך הכל יצאתו שביע (רצו). בינו גוז לפעמים קודמות, הפעם הרגשטי שהצליח להציג בפגישה את כל הייעדים: הספקתי לאכול גם מהברקס גבינה, גם מהרונגאלעך וגם מהבייגלה, ועוד לשותות מיץ תפוזים סחוט טרי. רק חבל שהעוגיות חמאת נגמרו עוד לפני שהגעתי. טוב שיש עוד פגישה אחרת.

(אל לחמני, ראש המועצה הדתית בנתניה, מסכם יום עכזה פורה במיוחד.)

החליטתי שייהי אשר יהיה, אנו לא מסתפנה. תהיה מה מצדה, יהיה פה אסון, תהיה רעדת אדמה, אותו לא ייזור. הנגע השוטר ואני הייתי קשור באיזיקונים לשען אנזש שלנו בגינה. אסרו לזו האזקה שלו ואני אפטות למענה. הוא אסף שבמקומו הוא היה מתהונג אותו דבר, אבל הוא לא במקומו. יש לו זירתה שלושה חדרים בבניין בפתח תקווה, וזה בכלל לא מהו, ובשילוב הדירה זו לא רק שהוא לא היה מת, הוא בקושי חי בה. פתאום הבנתי את האפואטיות של אונשי המרכז. אחרי הכל, בשני דירות שלושה חדרים לא שווה להילחם כמו שנלחמים בשכיל דונם וחצי ובית פרטני עם גינה. (איתון קראווני מנוסה דקלים לווד משה חזש).

"המהפר הגיע כשאנשי גוש הימין הבינו שיותר הגיוני לשחזר חברי כניסה במקום לכצץ כספ על הפגנות"
(שנת, 2094 שיעור בהיסטוריה)